

# CLAUDE LÉVI-STRAUSS — OD LOGIKY K FYZIOLOGII

BORIS ZALA, Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce, Bratislava

ZALA, B.: Claude Lévi-Strauss — from Logic to Physiology. *Filozofia* 40, 1985. No. 5, p. 570.

In the paper the author analyzes the contemporary state of research in the sphere of mythologies and the constitution of Marxist interpretation of mythology in the process of superseding of psychologism and vulgar sociologism in interpreting myths. It is from this aspect that he evaluates the contribution of C. Lévi-Strauss's investigations and he separates them from Lévi-Strauss's philosophic opinions which bring a reductionist, naturalist conception of foundations of human thought and culture. The author further investigates the function of the logic of binary oppositions that is considered by Lévi-Strauss to be elementary and universal form of human thinking. He proposes a program of methodological and historical analyses which will lead to a historical-logical specification of the function of binary oppositions in the history of human culture and which will contribute at the same time to Marxist reinterpretation of the whole material of contemporary semiotics.

Kritická analýza názorov a výsledkov práce súčasných nemarxistických teoretikov kultúry musí na jednej strane spĺňať funkciu odhaľovania ideologických predpokladov a dôsledkov ich myslenia, avšak na druhej strane musí smerovať k marxistickej reinterpretácii predmetov ich vlastných analýz. Z tohto aspektu sa štúdia zameriava na vyčlenenie tých aspektov v myslení Lévi-Straussa, ktoré zostávajú v hraniciach buržoázneho typu racionality a rovnako na vymedzenie možností dialektického rozvinutia semiotického prístupu ku kultúrnym javom.

## Naturalistické chápanie logických operácií

Mytológia je v archaických spoločnostiach totálnym spôsobom globálnej konceptualizácie. V tomto zmysle predstavuje prvotný synkretizmus, umožňujúci neskôr vznik náboženstva, filozofie, umenia, literatúry, práva... Mytológia je — ako najstaršia forma ideológie — obsiahnutá vo všetkých spomenutých neskorších výtvoroch. Ale nie tak, že by sme ich mohli na mytológiu redukovat'. Rovnako, ak mytológia predpokladá permanentnú súvislosť s „psychickým substrátom“, nemožno ju stotožniť so snami, vidinami, s efektami spontánnej podvedomej obraznosti... Protiklad medzi vulgárnym sociologizmom a psychologizmom možno prekonať pochopením mýtu ako spoločensko-ideologického faktu, pri rešpektovaní týchto aspektov:

— spoločenská stránka mýtu nie je redukovateľná na tvorbu „kolektívneho vedomia“;

— nie je možné stotožniť logiku mýtického myslenia s logikou vedy,

lebo mýtus je zviazaný so špecifickou percepciou archaického človeka.

Psychologický faktor treba teda rešpektovať. Pravda, v tomto prípade už ide o ontologické chápanie psychiky ako výbavy človeka na určitom historickom stupni vývoja a v súvislosti s fungovaním spoločnosti a kultúry. V tomto zmysle mýtus nepredstavuje jednostrannú realitu sociologickej alebo psychologickej povahy, ale realitu sociálnej komunikácie. To je rozhodujúci obrat, ktorý treba previesť v súvislosti s interpretáciou mýtu;

— aj keď existujú paralely mytologického myslenia a myslenia dieťaťa, treba brať do úvahy rozdielnosť procesov tvorby individuálnej psychiky i logického aparátu dieťaťa a spoločenskej skúsenosti archaického človeka.

Ďalej treba rešpektovať tieto skutočnosti:

— nevyčlenenosť z prírody treba chápať nie ako jednotu človeka a prírody, ale práve ako *nedostatok schopnosti kvalitatívneho rozčlenenia prírody a človeka*, rovnako ako subjektu a objektu, materiálneho a ideálneho, predmetu a znaku, veci a slova, osoby a mena, veci a atribútov, jednoty a mnohosti, statického a dynamického, vzťahov časových a priestorových — existuje časo-priestorový synkretizmus, ktorý sa prejavuje v izomorfizme kozmickej štruktúry so štruktúrou časových udalostí mýtického času... Materiálom logiky mytologického myslenia je zmyslovo-konkrétne, ktoré však umožňuje získať znakový a symbolický charakter pri zachovaní svojej konkrétnosti. Chápanie časo-priestoru v súvislosti s konkrétnymi predmetmi vedie k nehomogénnemu chápaniu časo-priestorového kontinua. Podobnosť predmetov vzhľadom na sekundárne kvality môže viesť k premene na príčinnú súvislosť a pôvod predmetu určuje jeho podstatu.

Ale mýtické myslenie nie je determinované len vyčlenením sa človeka z prírody, zmyslovým nazeraním, neoddelením logického od emocionálneho, nedostatku abstrakcie..., *ale aj snahou o prekonanie tohto stavu* — postupným oddelením prírody a kultúry, napr. rozlíšením kultúrneho hrdinu a demiurga, v prenesení spoločenských štruktúr na štruktúru druhov, v animizme, vytvorením abstraktných klasifikátorov (napr. číselných)...

J. M. Meletinskij predpokladá, že ak mytologické myslenie neexistuje v čistej podobe, je to dôkazom jeho pôvodu v predchádzajúcej, „synkretickej fáze“, dejín ľudskej kultúry a myslenia. Ale — správne poznamenáva Meletinskij — tento fakt, ani povaha mytologického myslenia nevyklucuje jeho prítomnosť v rôznych oblastiach ľudského myslenia i konania dodnes. Rešpektujúc najnovšie výdobytky mytologických skúmaní možno stanoviť základné funkcie mýtu takto<sup>1</sup>:

<sup>1</sup> Prehľad o súčasnom stave výskumu v oblasti mytológie čerpám z faktograficky bohatej a koncepcne ucelenej štúdie J. M. Meletinského *Poetika mifa*. Moskva 1973. Práca prináša podrobný prehľad vývoja pohľadov na mytológiu až po najnovšie kon-

— mytológia sa snaží o vysvetlenie zložitých udalostí a konfliktov (neriešiteľných v hraniciach prijateľného spoločenského a kozmického poriadku), prostredníctvom mediátora, pomocou ktorého redukuje vzdialenejšie póly protirečenia na bližšie a zložitejšie udalosti vysvetľuje pomocou udalostí vysvetliteľných ľahšie;

— mytológia orientuje prvotné myslenie k usporiadaniu, harmonizácii sveta aj vzhľadom na najmenšie elementy sveta, t. j. nepripúšťa ani elementárny chaos. *Pretvorenie chaosu v kozmos je hlavným zmyslom mytológie, pričom kozmos od začiatku obsahuje hodnotiaci aspekt.* Individuálne a spoločenské správanie sa človeka a jeho svetonázor (axiologicky zorientovaný model sveta) sa vzájomne podporujú v rámci jednotného systému. Mýtus objasňuje aj sankcionuje existujúci poriadok sveta (spoločnosti a kozmu) v takom chápaní, aké je vlastné danej kultúre. Praktický spôsob udržiavania poriadku sa realizuje *rituálom*. Medzi predstavami o okolitom svete a normami správania sa vytvára mytologický stav rovnováhy, ktorý vplýva na harmóniu spoločnosti a prírody. A to tak, že mýty aj obrady vplývajú na individuum v smere pretvorenia jeho psychickej energie na spoločenské potreby. Mýtus v prvom rade harmonizuje vzťah skupiny k prírode; všetky predmety prírody a kultúry musia v mytológii nájsť svoje miesto a príčiny: avšak spôsob reflexie zodpovedá logickým prostriedkom mýtu: ide o projekciu ľudských vlastností na okolitý svet a naopak, usporiadanie ľudského sveta podľa prírodných druhov (totemizmus), a to pri uzavretom symbolickom systéme, v ktorom závislosť označovaných vplýva silne na vzťah medzi obrazom a denotátom. Avšak homológia spoločenskej štruktúry a symbolických konfigurácií je dosť „voľná“, pripúšťa inovácie a zmeny. Samotnými nositeľmi mytologickej tradície je mýtus vnímaný ako prazdroj a ideálny pravzor existujúcich foriem života. Tak mytológia modeluje spôsoby života, a to — prakticky — prostredníctvom rozprávania udalostí z minulosti. Každá významná zmena je posunutá do minulosti, na plátno mytologického času, v dejí sa prezentuje v minulom čase a vytvára stabilný sémantický systém.

Súčasný výskum mýtu prekonáva koncepcie, v ktorých je mýtus chápaný ako zobrazenie sveta a koncepcie interpretujúce mýtus ako rozprávku: *mytologický model sveta vystupuje vo forme rozprávania o pôvode jeho jednotlivých prvkov.* Jednotlivé udalosti, príhody *odohrávajúce sa v mýtickom čase sa rozprávaním pretvárajú v zvláštny metaforický kód, pomocou ktorého sa modeluje poriadok sveta.* Mýtus je jednotou mýtického obrazu sveta a mytologickej fabuly: kozmológia a kozmogónia sú v mýte identické: jazykom udalosti odohrávajúcich sa

---

cepcie, keďže autor analyzuje klasické formy mýtu až po ich funkcie v literatúre 20. storočia. Niektoré aspekty som čerpal aj zo štúdie M. I. Steblin-Kamenskij: *Mýtus a jeho svět*. Praha 1984. Autor uskutočňuje analýzu na škandinávskom mýte Edda.

v mýtickom čase je opisovaný kozmický i spoločenský priestor. Základnou vlastnosťou prvotného mýtu je *prevedenie podstaty vecí na ich genézu*. Opísať svet znamená vyrozprávať históriu jeho prarodenia. Logicky je to možné stotožnením začiatku a podstaty, časovej následnosti s kauzálnym nexom, v zobrazení kauzálného nexu ako materiálnej metamorfózy.

Oblasť „pred“ sa javí ako sféra „prapríčin“, zdroj všetkého nastupujúceho „neskôr“. Ale mýtická doba nie je obyčajný, predchádzajúci čas, ale *zvláštna epocha prarodenia*, pračasu — od ktorého treba odlíšiť čas empirický.

Dichotómia sakrálny-empirický čas určuje mýtickú epochu ako obdobie *prvopredmetov* a *prvočinov*. Podstata predmetu je totožná s jeho pôvodom a znalosť pôvodu umožňuje využitie predmetu. I lekárska terapia je absolútne závislá od znalosti pôvodu — buď predmetu, ktorý zapríčinil zranenie, napr. pri popálení ide o oheň, pri uštipnutí o hada, alebo liečivých rastlín... Mýtická minulosť je nielen depozitom praobrazov, ale aj magických a duchovných síl, ktoré trvale udržujú poriadok sveta prostredníctvom rituálu, obsahujúceho inscenáciu udalostí mýtckej epochy a recitácie mýtov tvorenia.

Transformácie archaického zobrazenia mýtckej epochy sú prítomné aj v rozvinutých formách mýtu, v archaickej epike (Kalewala, Edda...), ale aj ako najstaršie historické legendy (tradície) rôznych národov. Mýtcký čas je ale de facto nadčasový, je synchrónne prítomný s empirickým časom, a teda aj mýtcké udalosti sa nejakým spôsobom synchrónne odohrávajú v empirickom, každodennom živote. Tým je vlastne daná možnosť závislosti medzi sakrálnou činnosťou i sakrálnym priestorom v rituáli a svetských každodenných udalosti. Mýtcká minulosť síce zostáva minulosťou, ale vďaka rituálom a snom sa vytvárajú kanály spojenia.

Možno predpokladať, že archaické vnímanie času prebieha vždy ako „kolísanie medzi dvoma pólmi: životom a smrťou, dňom a nocou, dedom a vnukom...“ Aj vzťahy „mýtckého“ a „terajšieho“ predstavujú lineárnu časovú súvislosť, ale všetky tieto súvislosti sú podriadené základnej dichotómii „ďalekej tvoriacej minulosti“ a „statickej súčasnosti“. *Cyklický model času je teda podriadený modelu dichotomickému*. Akékoľvek historické udalosti, ktoré sa dostanú do mýtu, sú jednoznačne podriadené mytologickej konceptualizácii. Konkrétne historické premeny sú transformované do jednorázových aktov tvorenia v sakrálnom mýtckom čase. Empirické konanie je potom týmito predstavami modelované, vystupujú ako *vzor* konkrétneho správania sa. Empirické konanie je „tieňom“ večných zásad v zmysle platónskej interpretácie...

K takémuto chápaniu mýtu, ktoré je vlastne výsledkom už celé storočie prebiehajúceho procesu vývoja spoločenských vied od ich humanisticko-osvietenského chápania k exaktnosti interpretácie a výkladu dejinného procesu, prispel svojimi analýzami archaických spoločností aj Claude

Lévi-Strauss. Prispel k nepsychologickej a rovnako vulgárnej sociológii nepodliehajúcej interpretácii inštitúcií archaickej spoločnosti (totemizmus, príbuzenské systémy, mýty, alimentárne pravidlá, ríty...). Tento krok bol výsledkom použitia štrukturálnych analýz vypracovaných na pôde lingvistiky, avšak treba poznamenať, že dotiahnutých Lévi-Straussom až k hraniciam ich semiotického použitia; a to nie v podobe náhodnej či metaforickej, ale so snahou o exaktné použitie pravidiel štrukturálnej analýzy v etnológii.

Proces prekonávania vulgárneho sociologizmu a psychologizmu bol fundamentálne zdôvodnený Marxovým odhalením *zákonitostí dejinného pohybu a spoločenskej podstaty človeka*. Dejinného pohybu, v ktorom transcendencia daného je výsledkom racionálne pochopiteľných determinácií ľudskej praxe a nie výsledkom temných, mystických, iracionálnych či iných síl, vynárajúcich sa z „nepreniknuteľného vnútra“ ľudskej psychiky. Ľudská psychika začína byť v tomto myšlienkovom procese analyticky rozčleňovaná, a to nie na báze detailnejšieho rozboru „vnútorných“ daností subjektu, ale práve analýzou produktov a procesov ľudského konania a myslenia.

Tento proces pokračuje pozitívne ďalej aj po Marxovi, aj keď si rôzni autori vyberajú rozličné, nie vždy hierarchicky správne umiestnené produkty, zatiaľ hlavne v oblasti nadstavby.

Produkty praxe a procesy spredmetňovania sú vždy svedectvom o nevyhnutných vlastnostiach, schopnostiach, kultúrnych mohutnostiach, či — kategoriálne vyjadrené — o bytostných silách, ktoré na jednej strane predstavujú *predpoklady pre konštituovanie* daných výtvorov, no na druhej strane sú výsledkom iných typov a vrstiev *konštitutívnej činnosti* „dejinného procesu“.

K rozkladu tradične chápaného psychofyziológického subjektu (v zmysle tradičnej individualistickej fyziológie, psychológie, gnozeológie a histórie) prispeli aj práce C. Lévi-Straussa — prinajmenšom tým, že upriamujú pozornosť na analýzu predmetných produktov praxe v historickom pohybe na rozdiel od antropologických meditácií o „zmysle života“ a „dejín“: avšak tým, že Lévi-Strauss skúmanie predmetných produktov praxe a špecifických spoločenských praktík (totemizmus, exogamia, mýtus, rituál, obeť...) uskutočňuje vždy v súvislosti s analýzou príslušnej vrstvy vedomia — ktorá logickými a sémantickými pravidlami zachováva sociálnu identitu ľudských činností — je i pozitívnou cestou k prekonaniu vulgárneho sociologizmu; ten sa totiž znovuobjavuje pod plášťom hľadania priamych kauzálnych súvislostí a bezprostredných determinácií nerešpektujúcich svojbytnosť každej špecifickej činnosti a jej produktov (Hausser, Goldmann...).

Lévi-Strauss teda prispieva k odhaleniu zákonitostí fungovania ľudských bytostných síl tak, ako sa prejavovali v prvobytných spoločnostiach; odhaľuje logiku a sémantiku mytologického myslenia, logiku tote-



mických klasifikácií a exogamie, kódy rôznych „úrovní“ mýtického myslenia (geografické, meteorologické, zoologické, botanické, kozmologické...).

Z filozofického hľadiska však ústia *jeho názory*<sup>2</sup> na predmety vlastnej etnologickej analýzy do naturalizmu: Lévi-Strauss rešpektuje totiž len prvú stránku našej požiadavky na analýzu ľudských bytostných síl, totiž tú, že bytostné sily predstavujú predpoklady pre konštituovanie produktov praxe, ale to, že sú na druhej strane výsledkom iných typov a vrstiev konštitutívnej činnosti historických procesov, už neakceptuje. Vzhľadom na charakteristiku jazyka — v polemickom dotyku s J. P. Sartrom — to vyjadruje takto: „Lebo jazyk nespočíva ani v analytickom rozume starých gramatikov, ani v konštituovanej dialektike štrukturálnej lingvistiky, ani v konštituujúcej dialektike individuálnej *praxe*, stretávajúcej sa s prakticko-inertným, pretože celá táto trojica ho už predpokladá... Ako ne-reflexívna totalizácia predstavuje jazyk určitú fundáciu ľudského rozumu pričom táto fundácia je sama fundovaná príčinami človeku neznámymi.“ (1, s. 346).

Dialektika jazyka a nadstavbových zložiek je podľa Lévi-Straussa rovnaká. Nie že by popieral prvenstvo základne a určujúci význam praxe. Tvrdí však — a s týmto tvrdením možno skutočne súhlasiť — že treba odlišovať prax a spôsoby chovania, správania, praktiky, ktoré nevyplývajú *bezprostredne* z praxe, lebo „medzi prax a spôsoby chovania sa vždy vsúva určitý sprostredkujúci činiteľ, ktorým je pojmová schéma...“ (1, s. 184). Avšak, keď sa vyjadruje k povahe a pôvodu pojmových schém — a s tým už nemožno súhlasiť — hovorí: „Nepopierame, že sa rozum vyvíja a pretvára v poli praxe: spôsob, akým človek myslí, odráža jeho vzťahy k svetu a ľuďom. Aby však prax mohla byť žitá ako myslenie, najprv treba (v zmysle logickom a nie historickom), aby myslenie existovalo: t. j. aby boli dané jeho začiatkové podmienky v podobe určitej objektívnej štruktúry psychiky a mozgu, bez ktorých by nebolo ani praxe ani myslenia.“ (1, s. 363).

Povahu pojmových schém, logiku rozumu, ktorá stojí v predpoklade praxe a myslenia, charakterizuje Lévi-Strauss tým, že musia byť dané určité *konštitutívne jednotky*, ktoré môžu plniť svoju úlohu len v podobe párových kontrastov (binárnych opozícií), vytvárajúcich systém, ktorého

---

<sup>2</sup> Je zásadný rozdiel medzi tým, čo si *sám* vedec myslí o význame *svojho* diela a čo toto dielo skutočne predstavuje. Nejde teda o to, čo si Lévi-Strauss myslí o povahe štruktúr, ktoré odhalil, ale o to, čím skutočne sú, aký je ich ontologický status. Marxistická analýza nesmie zostať pri kritike názorov Lévi-Straussa (alebo ktoréhokoľvek iného autora) na predmety jeho vlastných analýz, ale musí kriticky analyzovať tieto predmety samotné: ich epistemologické predpoklady a ontologické charakteristiky. Názory samotného Lévi-Straussa sú už predmetom inej povahy a preto vyžadujú zvláštny typ historických analýz, koncentrovaných v otázke: čo vedie Lévi-Straussa k takejto a nie inej interpretácii predmetu vlastných špeciálnovedeckých analýz.

úlohou je „uskutočňovať syntézu medzi ideou a faktom“ tak, že fakt je ním transformovaný na *znak*. A keďže Lévi-Strauss predpokladá, že tákáto činnosť rozumu je základná, vždy a všade identická, zakladajúca tak ľudské myslenie, ako aj prax — i napriek tomu, že chce tieto svoje tvrdenia situovať do logickej a nie historickej podoby — nemôže ju umiestniť inde len do vlastností psychiky a mozgu.

Odtrhnutím praxe a pojmových schém vzniká existencia dvoch determinatívnych radov: ontotvorného a významotvorného. Ak spôsoby správania nie sú v priamej súvislosti a totožné s praxou, potom istá prax umožňuje varianty správania a tie určuje a definuje *pojmová schéma* (tá je pravým objektom etnologickej vedy). Medzi praxou a spôsobmi správania vystupuje pojmová schéma, pôsobením ktorej sa „hmota a forma, z ktorých žiadna nemá nezávislú existenciu — realizujú ako štruktúry...“ (1, s. 185). Pojmová schéma vytvára významuplné spôsoby chovania tým, že mení súbor empirických faktov na znaky... To je možné len vtedy, ak sú dané „určité“ „konštitutívne jednotky“ usporiadané párovými kontrastami a tvoriace *systém*, pomocou ktorého možno meniť fakty na znaky tohto systému. Tu vznikne otázka *vzťahu pojmovej schémy a praxis* — Lévi-Strauss si takto vytvára priestor pre dva determinatívne rady; ak existujú dva druhy správania pri tej istej praxis, možno sa oprávnené opýtať, čím sú determinované, resp. čím je determinovaná možnosť ich diferencie. Podľa Lévi-Straussa príslušnou „pojmovou schémou“, ktorá vyjadruje možné riešenia danej situácie v rámci tej istej praxis; riešenia sú však konštituované identickými prostriedkami štrukturácie a transformácie: podľa praxis sa menia len substanciálne jednotky a *vzťahy ostávajú identické v rámci istého systému transformácií*: logické vzťahy teda predstavujú — dotiahnuté do dôsledkov — tento druhý determinatívny rad. Lévi-Strauss neodpovedá na otázku jeho závislosti od praxis a jeho genézy: V tomto smere mu potom nezostáva nič iné ako cesta k naturalistickému redukcionizmu alebo idealistickému spiritualizmu. Lévi-Strauss je materialista, naturalizmus je mu bližší. Autor *Štruktúrálnej antropológie* uznáva, že medzi spoločenskou štruktúrou a systémom kategórií existuje dialektický vzťah, ale tvrdí, že „daný systém kategórií nie je dôsledkom alebo výsledkom spoločenskej štruktúry“ (1, s. 186) Nielen systém kategórií, ale aj spoločenské štruktúry odrážajú pri vzájomnom prispôbovaní určité historické a miestne modalitty vzťahu človeka a sveta — avšak podľa Lévi-Straussa fixujú aj napriek tomu dva, aj keď ovplyvňujúce sa, ale nezávislé determinatívne rady; poriadok logiky a poriadok spoločnosti... Poriadok logiky je závislý od usporiadania a organizácie mozgu a psychiky.

Naturalizmus tohto postoja spočíva v predpoklade, že sa isté vlastnosti fyziologického charakteru prenášajú priamo do špecificky ľudskej činnosti myslenia: Treba však vidieť, že celý proces prebieha z epistemologického hľadiska naopak; totiž práve Lévi-Strauss prenáša vlastnosti

logického myslenia, *myslenia na istej úrovni vývoja* priamo do fyziologickej roviny mozgu. Neanalyzuje ani nedokazuje, že isté konštitutívne jednotky myslenia (binárne opozície) sú charakteristické pre určitú fyziologickú štruktúru, ani ako sa z tejto fyziologickej štruktúry transformujú do roviny významových štruktúr. Logické štruktúry vkladá do fyziologickej roviny preto, že nemá „východiskové“ štruktúry myslenia kam situovať. Avšak Lévi-Strauss nie je nijaký idealista, a preto, ak odmieta rôzne transcendentné priestory, ostávajú mu len dve možnosti; keďže však dialektika a historizmus sú slabou stránkou jeho myslenia, materialistické možnosti sa zužujú len do podoby nejakého prírodovedného redukcionizmu: Lévi-Strauss si zvolil fyziologický naturalizmus.

Pre filozofickú reflexiu vyvstáva uvedený problém v podobe otázky: Nakoľko sú logické štruktúry myslenia prírodných národov (realizované v totemických klasifikáciách, rítoch, obetách, mýtoch, alimentárnych pravidlách...) dané apriori či aposteriori, vedome či nevedome alebo až zásahom vedeckej analýzy. Odpoveď je možná až vyriešením otázky ontologického statusu opísaných štruktúr. Aká je ich ontologická povaha — aký je spôsob ich logickej a historickej existencie, aká je zákonitosť ich predmetného pohybu? Následne možno odpovedať na možnosti ich vedeckej rekonštrukcie.

Zhrňme ešte raz: naturalizmus Claude Lévi-Straussa zákonite vyplýva z dvoch aspektov:

a) kladie logické štruktúry, ktoré analyzuje, na úplný začiatok ľudského myslenia; nijaké predchádzajúce formy myslenia alebo jeho logicky odlišné podoby si nevie predstaviť, ba otázku si takto ani nekladie. Je len dôsledkom — ak sú dané logické štruktúry vybudované formalizmom binárnych opozícií — že túto logickú operáciu kladie na začiatok myslenia vôbec a usudzuje z toho na jej univerzálnu funkciu: binárna opozícia funduje akékoľvek myslenie;

b) ďalej z toho, že mu skutočne chýba *dialektické myslenie* v tom zmysle, že si nevie predstaviť logické operácie, ktoré skúma ako dialektické prekonávanie (a prekonanie) predchádzajúcich, starších foriem myslenia: a tu nie je nevyhnutné uvedené staršie formy „myslenia“ charakterizovať zasa súčasnou predstavou myslenia — vyvarujeme sa vkladaniu vlastných predstáv do minulých skutočností.

### Konštitutívna funkcia binárnych opozícií

Binárne opozície vytvárajú množinu dištinktívnych znakov, pomocou ktorých vieme rozlíšiť *význam* jedného prvku od iného. Inými slovami, odhalenie binárnych opozícií dovoľuje zistiť tie fakty (vlastnosti), ktoré diferencujú význam. Hľadáme vždy všetky tie vlastnosti, ktoré diferencujú význam každého systémového prvku, t. j. hľadáme *opozičné dvojice* pre každý prvok systému. Základné opozície majú tvoriť systém. Prí-



slušný systém spĺňa určitú *funkciu* a práve vzhľadom na túto funkciu vyčleňujeme binárne opozície (zelená-červená je binárnou opozíciou len v rámci systému cestnej premávky pri plnení funkcie pohybovej regulácie). Pri teoretickej analýze určujeme funkciu rekonštruovaného systému hypoteticky. Ak odhalíme celý systém binárnych opozícií, môžeme vypracovať *kód*. Kód v tomto zmysle predstavuje model sveta, pomocou ktorého môžeme zvýznamniť všetky fakty, ktoré vstupujú do modelujúceho semiotického systému a fungujú v jeho rámci. Možno predpokladať, že množina faktov zvýznamniteľná daným kódom je extenzívne neobmedzená. Opakovateľné je „udeľovanie významov“, ktoré zabezpečuje vnútornú identitu daného modelu sveta.

Binárne opozície sú teda vždy opozíciami významotvornými a všeobecne možno povedať, že elementárne sémantické opozície sú tvorené vzhľadom na základnú zmyslovú orientáciu človeka. Sú konštruované na princípe *podobnosti* a *rozdielu* zmyslových vlastností a môžu zodpovedať vlastnostiam získaným pomocou piatich zmyslových orgánov: hore-dole, nízko-vysoko, vpredu-vzadu, vľavo-vpravo, vnútri-vonku, malý-veľký, blízky-ďaleký, teplý-studený, suchý-mokrý, tichý-hlasný, jasný-temný... a tieto základné opozície sa konkretizujú pomocou ďalších zmyslovo-konkrétnych faktov skúsenosti. Možno povedať, že ich konkrétnosť zodpovedá možnej štruktúre skúsenosti človeka v rámci istej kultúry: východ-západ, sever-juh, nebo-zem, deň-noc, zima-leto — v geograficko-klimatickej množine faktov; v rovine sociálnej — mužský-ženský, starší-mladší, nižší-vyšší, môj-všetkých; alebo na hraniciach spoločenského a kozmického (ktoré sa pravda v určitých fázach ani nerozlišuje), voda-oheň, dom-les, osídlenie-pustatina; a to až po abstraktné opozície párne-nepárne, šťastie-nešťastie, sacrum-profanum...

Binárne relácie teda vytvárajú základné členenie kontinua na diskkrétne prvky, vytvárajú teda vôbec možnosť *opakovateľnosti*: tá vytvára možnosť tak *činu*, ako aj *myslenia*: Myslenie a čin (prax) sú spretíňaním amorfnej kontinuity a vytváraním heterogénnych prvkov-faktov, sú vytváraním modelu *sveta*, ľudského, významuplného členenia skutočnosti. *Binárne opozície sú základnými prostriedkami členenia reálneho kontinua tak, že ho možno zmysluplne (sémanticky) usporiadať*. Majú teda dve funkcie — odlišovať a zväzovať — lebo len viazaným odlišením, t. j. vzájomným vzťahom možno konštituovať význam. Lévi-Strauss hovorí, že uvedomenie si biologických rozdielov v termínoch binárnych opozícií je najzávažnejším faktorom prechodu od prírody ku kultúre. Binárne opozície vytvárajú dištinktívne znaky, zväzky týchto dištinktívnych znakov vytvárajú zložité modelujúce semiotické systémy (mýty, totemy, etikety, ideológie, náboženstvá...), ktoré slúžia k uskutočneniu množstva *logických operácií*. Logické operácie klasifikácie sa dejú v prvobytných spoločnostiach podľa totemického druhu: funkciu totemického operátora opísal Lévi-Strauss v *Myslení prírodných národov*. Mýtus

je logickým operátom umožňujúcim riešenie základných protikladov pomocou mediátora, ktorý „krok za krokom“ nahrádza podstatné protirečenia (život-smrť) menej závažným protikladom (rastlinné-zvieracie, bylinožravé-mäsožravé, kojot-zdochlina: protiklad je dostatočne sprostredkovaný, lebo kojot-kultúrny hrdina sa nachádza v strede medzi dravcami a bylinožravcami...). Podľa Lévi-Straussa aj súčasné európske rozprávky sa nelíšia od mýtu, lebo rozprávkoví hrdinovia majú rovnakú funkciu mediátora.

Mediatívny proces, ktorý analyzoval Lévi-Strauss v štúdiu *Štruktúrna štúdia mýtu* (The Structural Study of Myth), má povahu vzorca  $Fx(a) : Fy(b) - Fx(b) : Fa - 1(y)$ , kde  $a$  a  $b$  sú členy (postavy!), z ktorých  $a$  súvisí s čisto negatívnou funkciou  $x$  a  $b$  s pozitívnou funkciou  $y$ , ale je schopný prijať aj negatívnu funkciu  $x$ . Tým sa stáva sprostredkovateľom medzi  $x$  a  $y$ . Každá strana vzorca predstavuje dve časti subjektu, medzi ktorými je rovnosť daná tým, že v druhej časti je jeden člen nahradený protikladným a nastáva inverzia medzi hodnotami funkcie a členmi oboch prvkov.<sup>3</sup>

Samozrejme, nejde nám v tomto prípade o to, či je vzorec Lévi-Straussa dostatočný, univerzálny, či pokrýva všetky oblasti mýtu, rozprávky či folklóru (o jeho dokonalejšie prepracovanie sa pokúsil A. J. Greimas, v oblasti folklóru P. Maranda, na materiáli rozprávačského subjektu Claude Bermond atď.),<sup>4</sup> ale len o ukážku ďalekosiahleho významu sémantických opozícií pri konštituovaní kultúrnych faktov.

<sup>3</sup> Blížší opis a vysvetlenie uvádza Lévi-Strauss v *Antropologie Structurale*. Plon — Paris 1958; v nemeckom vydaní *Strukturelle Anthropologie*. Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1982, s. 228—254; poľsky *Antropologia Strukturalna* PIW Warszawa 1975; rusky v štúdiu *Struktura mifov*. Voprosy filosofii 1970, č. 7.

<sup>4</sup> A. J. Greimas sa pokúsil aplikovať metódy Lévi-Straussa na porovnávaciu mytológiu, ďalej syntetizovať sémantické a naratívne vlastnosti mýtických a rozprávačských textov na základe syntézy s Proppovou metódou morfolologickej analýzy. Práce *La description de la signification et la mythologique comparée*. In: L'Homme t. 3, No 3, Paris 1963; *Éléments pour une théorie de l'interprétation du récit mythique*. In: Communications 8, Paris 1966; a monografiu *Semantique structurale*. Recherche de methode. Paris 1966. Hranice, v ktorých je možná aplikácia mediatívneho vzorca na materiáli folklóru, sú predmetom záujmu štúdie Elli, Kongas, K. — Maranda, P.: *Structural Models in Folklore*. In: Midwest Folklore. Vol. 12, 1962; Elli, K. — Maranda, P.: *What does a Myth Tell about Society*. In: Radcliffe Institute Seminar. Cambridge 1966 a v práci Maranda, P.: *Computers in the Bush: Tools for the Automatic Analysis of Myth*. In: Proceedings of the Annual Meetings of the American Ethnological Society. Philadelphia 1966; Všeobecné pravidlá rozvíjania každého naratívneho sujetu sa pokúsil stanoviť Bermond C. v štúdiu *La logique des possibles narratifs*. In: Communications 8. Paris 1966 a J. M. Meletinskij charakterizuje žáner čarodejníckej rozprávky v najabstraktnejšej podobe ako istú „hierarchickú štruktúru binárnych blokov, ktoré predstavujú veľké syntagmatické jednotky. Pozri *O štruktúralno-morfologičeskom analize skazky*. In: Tezisy dokladov vo vtoroj letnej škole po vtoričnym modelirujuščim sistemam a v štúdiu Me-

Nemožno pochybovať o obrovskej úlohe, ktorú zohralo objavenie funkcie binárnych opozícií v interpretácii kultúrnych javov. (A to tu ešte nespomínam obrovskú prácu celej sovietskej školy kultúrnej semiotiky: avšak vzhľadom na celý pojmový aparát, ktorý používa, nie je možné sa jej výsledkami zaoberať v tejto štúdii — zasluhuje samostatnú analytickú štúdiu a širšie sprístupnenie jej výsledkov našej kultúrnej verejnosti.) Dnes je však nevyhnutné okrem vymedzenia vonkajších hraníc binarizmu, daných absenciou historizmu a dialektiky, postaviť aj dve vnútro-metodologické a jednu historickú požiadavku.

V *Štrukturálnej antropológii* vyjadruje Lévi-Strauss presvedčenie, že tak ako reč, možno aj kuchyňu určitej spoločnosti rozložiť na konštitutívne elementy („gustémy“) dané protikladnými opozíciami. V prípade porovnania francúzskej a anglickej kuchyne stanovuje tri binárne opozície tvoriace východiskové sémantické určenia a usporadúva ich do tabuľky (2, s. 100—102):

|                             | anglická | francúzska |
|-----------------------------|----------|------------|
| endogénny-exogénny          | +        | —          |
| centrálny-periférny         | +        | —          |
| výrazný-nevýrazný           | —        | +          |
| (príznačkový-nepríznačkový) |          |            |

Bez ohľadu na obsah, ktorý pripisuje Lévi-Strauss jednotlivým binárnym opozíciám, vyvoláva uvedená úvaha pochybnosti spočívajúce v zrejmej svojvoľnosti, neviazanosti, metodologickej neusporiadanosti a nekontrolovateľnosti stavania protikladov, ktoré Lévi-Strauss považuje za konštitutívne.<sup>5</sup> Z tohto aspektu je nevyhnutné sformulovať základné metodologické otázky:

1. Akým spôsobom treba odhaľovať binárne opozície, ktoré prvky stavať do opozície tak, aby odhalili svoj sémantický náboj? Je možné vytvoriť *všeobecné exaktné metódy* stavania binárnych opozícií tak, aby bolo zaručené, že daný protiklad nie je svojvoľný, náhodný, že teda vyjadruje skutočné sémantické vzťahy?

2. Druhou stránkou tej istej otázky je problém vytvorenia takej metodologickej procedúry, ktorá by zabráňovala vkladaniu sémantických opozícií fungujúcich v jednej kultúre do systémov inej kultúry. Táto otázka predpokladá vytvorenie *typológie kultúr*.

Ako ďalší príklad metodologických ťažkostí spomeňme opozíciu príroda-kultúra, ktorú Lévi-Strauss pokladá za základnú od vzniku ľud-

letinskij, J. M. — Nekľudov, S. J. — Novik, J. S. — Segal, D. M.: *Problemy strukturnogo opisaniia volšebnoj skazki*. In: Trudy po znakovym systemam IV. Tartu 1969.

<sup>5</sup> Lévi-Strauss síce vymedzuje podmienky štrukturálnej analýzy (pozri ako 2), ich nedostatočnosť by však mala byť predmetom samostatnej štúdie metodologického charakteru.

stva a fundujúcu naše myslenie až do dnešných čias. Avšak opozícia kultúra-príroda nie je elementárnou sémantickou opozíciou (ak predpokladáme, že elementárne sémantické opozície sa viažu na základné prvky skúsenosti); vždy vyžaduje nevyhnutnosť určenia dištinktívnych znakov, ktoré až ďalšia klasifikačná reflexia začleňuje do príslušných tried prírody alebo kultúry. Opozícia príroda-kultúra je opozíciou tried, do ktorých Lévi-Strauss začleňuje prvky sémantických opozícií nižšej abstrakcie. Chcem tým povedať, že z použitého metodologického postupu nie je určiteľné, resp. vylúčiteľné, že ide o kategorizáciu Lévi-Straussa. Lebo: „príroda“ je už kategorizáciou v rámci dejinného pohybu; je to kategória, ktorá zvýznamňuje istú množinu faktov dejinného pohybu na základe určitého dištinktívneho znaku: čo je a čo nie je prírodné, vyplýva z istej koncepcie sveta ako celku, v ktorej základoch stojí všeobecný protiklad. Jedným jeho pólom môže byť príroda: ale dištinktívny znak, pomocou ktorého vytvára množinu faktov tvoriacu triedu „príroda“, môže byť v rôznych kultúrach rôzny, alebo samotné členenie celku nemusí byť postavené na protiklade príroda-kultúra. Ak poviem, že „surové“ patrí k pólu prírody, tak si musím uvedomiť, že „surové“ je už istá *kultúrna* klasifikácia, ktorá priradzuje určitým faktorom *spoločenský význam*. Stručne: rozčlenenie na prírodné a neprírodné je už vnútorným faktorom, vnútornou klasifikáciou v rámci totality dejinného pohybu. A ako také, aj dané rozčlenenie, klasifikácia podlieha zákonitostiam danej totality. Je teda *historické*. Oba póly protikladu sú len jej vnútornými prvkami a ako také sú ovládané zákonmi celku, ktoré sú odlišné od vlastností prvkov. Všetky prvky, ktoré kladie Lévi-Strauss k pólu „príroda“, sú už vnútornými „osvojenými“ prvkami ľudských dejín.

3. Dospeli sme teda k tretej, historickej otázke: nepýtajme sa, ktorá sémantická opozícia je fundamentálna a univerzálna, ale je nevyhnutné postaviť otázku, či myslenie, logika fundovaná sémantickými opozíciami je základným stavebným kameňom ľudského myslenia, a to tak v logickom, ako aj v historickom rozmere.

Odpoveď možno potom rozčleniť na dve otázky:

a) ak je binárna opozícia konštitutívnym základom myslenia, aká je jej ontologická povaha, aký je spôsob jej existencie, kde ju možno ontologicky situovať;

b) ak nie je konštitutívnym základom myslenia, aké je jej miesto v logike ľudského myslenia, ako sa vyvinula a aké iné formy myslenia predpokladá. Otázka ontologického určenia sa bude potom prenášať aj na tieto ďalšie formy.

Pokiaľ je z filozofického hľadiska naturalizmus Lévi-Straussa neprijateľný a smerujúci k neriešiteľným protirečeniam, tak z hľadiska špeciálnovedného je prekonateľný až vyriešením uvedených problémov s pozitívnym vymedzením, a teda aj ohraničením funkcie binárnych

opozícií v logike ľudského myslenia — práve v tom spočíva dialekticko-materialistické riešenie tejto otázky, riešenie, ktoré nepripustí jednostranné zveličenie, nafúknutie... štrukturálneho spôsobu myslenia, ale ktoré určí jeho logicko-historické oprávnenie i jeho hranice.

## LITERATÚRA

1. LÉVI-STRAUSS, C.: Myšlení přírodních národů. Praha 1971.
2. LÉVI-STRAUSS, C.: Strukturale Anthropologie. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1982.

## КЛОД ЛЕВИ-СТРОСС — ОТ ЛОГИКИ К ФИЗИОЛОГИИ

Борис З а л а

Автор в статье показывает современное состояние исследований в области мифологии, также и построение марксистской интерпретации мифологии в процессе преодоления психологизма и вульгарного социологизма при интерпретации мифов. В этом аспекте автор оценивает вклад исследований К. Леви-Стросса, в отличие от его философских взглядов, в которых Леви-Стросс доходит до редукционистского, натуралистического понимания основ человеческого мышления и культуры. В другой части автор анализирует функцию логики бинарных оппозиций, которую Леви-Стросс считает элементарной и универсальной формой человеческого мышления. Автор предлагает программу методологических и исторических анализов, которые вели бы к историческо-логическому определению функции бинарных оппозиций в истории человеческой культуры и которые одновременно способствовали бы марксистской реинтерпретации всего материала современной семиотики.

## CLAUDE LEVI-STRAUSS — VON DER LOGIK ZUR PHYSIOLOGIE

Boris Z a l a

Der Vf. beschreibt in der Studie den gegenwärtigen Stand der Forschungen im Bereich Mythologie sowie die Konstituierung der marxistischen Interpretation der Mythologie im Prozess der Überwindung von Psychologismus und vulgärem Soziologismus bei der Interpretation von Mythen. Unter diesem Aspekt wertet er den Beitrag der Forschungen von Claude Lévi-Strauss, die er von dessen philosophischen Anschauungen trennt, in denen er zur reduktionistischen, naturalistischen Auffassung der Grundlagen menschlichen Denkens und Kultur gelangt. Weiter analysiert der Vf. die Funktion der Logik binärer Oppositionen, die Lévi-Strauss als eine elementare und universale Form menschlichen Denkens betrachtet. Er entwirft ein Programm methodologischer und historischer Analysen, die zur historisch-logischen Bestimmung der Funktion binärer Oppositionen in der menschlichen Kulturgeschichte führen, die gleichzeitig einen Beitrag zur marxistischen Reinterpretation des gesamten Materials der gegenwärtigen Semiotik leisten würden.